

Володимир Січевлюк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
ВНЗ «УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Volodymyr Sichevlyuk,
candidate of legal science,
docent of the Civil law courses department
of the UNIVERSITY OF ECONOMICS AND LAW «KROK» law faculty

**Теоретичні питання правового регулювання застави корпоративних
прав господарських товариств**

**Legal regulation's theoretical problems of pledging of economic entities'
corporate rights**

Анотація

У статті досліджуються теоретичні питання застави корпоративних прав господарських товариств. За допомогою аналізу юридичної літератури з даної тематики та аналізу чинного законодавства України автором статті аргументовано доводиться можливість застави корпоративних прав (частки) господарських товариств.

Annotation

The article explores the theoretical problems of pledging of economic entities' corporate rights. Analyzing legal literature on the subject and the current legislation of Ukraine, the author of the article proves the possibility of pledging of economic entities' corporate rights (share).

Постановка проблеми. Необхідність дослідження проблеми правового регулювання застави корпоративних прав господарських товариств (частки) зумовлене практично повною відсутністю в юридичній літературі відповідей на низку питань теоретичного і практичного характеру, що стосуються можливості корпоративних прав (частки) бути предметом застави. Поряд з цим, у господарській практиці, особливо при здійсненні банківського кредитування, застава корпоративних прав (частки) є достатньо широко розповсюдженою. Її здійснення супроводжується чисельними проблемами на рівні правозастосування, оскільки у спеціальному законодавстві стосовно застави саме корпоративних прав (частки) існує прогалина. Наприклад, у Законі

України «Про заставу» врегульовано, з одного боку, питання застави цінних паперів (але застава прав, включаючи корпоративні права, не може відбуватися як застава речей - цінних паперів, навіть акцій), а з іншого боку – існують законодавчі положення про заставу майнових прав (однак корпоративні права по змісту не можуть бути зведені лише до майнових вимог, вони являють собою сукупність майнових, організаційних, управлінських та інших прав). Основою вирішення проблемних питань правозастосування, як відомо, є систематичне теоретичне осмислення існуючих правових реалій з метою наступного внесення в законодавство змін на основі застосування результатів проведених теоретичних пошуків та узагальнення практики. Такий хід подій може бути найбільш адекватним для вирішення проблем, що виникають при здійсненні застави корпоративних прав (частки) господарських товариств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати моніторингу юридичної літератури дають підстави говорити про те, що вказаній вище проблематиці фахівцями приділяється дуже мало уваги, не зважаючи на її важливе теоретичне і практичне значення. Деякі науковці вважають, що відносно корпоративних прав господарського товариства виникнення заставних правовідносин є суперечливим (договір застави такого об'єкта може бути визнаний недійсним) [5; 8]. А.Чорноморець зазначає, що перш ніж на законодавчому рівні не будуть усунуті всі суперечності та заповнені наявні прогалини, придатність цієї моделі для роботи є сумнівною, а інтереси заставодержателя залишаються незахищеними [7, - С. 10]. Найбільш змістовною є робота В.Кравчука, однак і в ній автор не знайшов відповіді на низку важливих запитань [2].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Враховуючи вищеописаний стан наукової розробки проблеми застави корпоративних прав (частки) у науці цивільного права та господарського права, автором цієї статті було поставлено за мету дати у ній та у наступних публікаціях відповіді на такі невирішені питання:

1. Якими ознаками повинно володіти корпоративне право, щоб бути предметом застави?

2. Чи можуть корпоративні права саме господарських товариств бути предметом застави, а якщо можуть, то у який спосіб?

3. Якими є особливості застави корпоративних прав кожного із видів господарських товариств?

4. Якщо існують виключення чи обмеження стосовно застави корпоративних прав господарських товариств, то якими є їх причини і чи можуть вони бути подолані?

Формулювання цілей статті. У сфері застави корпоративних прав господарських товариств найбільш повно врегульована процедура застави акціонерних прав шляхом застави акцій, що відбувається по правилах застави речей (не зважаючи на те, що акції можуть існувати як нематеріальні речі, тобто у бездокументарній формі). В цілому адекватне правове регулювання застава акцій одержала і у Законі України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. N 2654-XII, де є відповідний розділ про заставу цінних паперів, і на підзаконному рівні (наприклад, у п.п. 18 та 18.1 Глави 2 «Положення про депозитарну діяльність», що затверджене Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. N 999, п. 20.2 «Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів», що затверджене Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. N 999). Відповідно, і звернення стягнення на акції відбувається по правилах звернення стягнення на речі (з деякими особливостями). З переходом до покупця акцій права власності на них одночасно переходять корпоративні права, що засвідчуються акціями.

Цілями цієї статті є дослідження та вирішення ряду проблемних теоретичних питань правового регулювання застави частки, а не акцій. Тому у наступному, говорячи про господарські товариства та їх корпоративні права, ми будемо мати на увазі лише товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство та командитне

товариство. Якщо аналіз буде торкатися акціонерного товариства, то про це буде вказано окремо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застава корпоративних прав господарських товариств не опосередковується придбанням та обігом будь-яких об'єктів, які несуть правовий статус речей (наприклад, свідоцтво про участь в товаристві з обмеженою відповідальністю чи в товаристві з додатковою відповідальністю не є самостійним об'єктом цивільного чи господарського обороту). У будь-якому випадку при заставі корпоративних прав всіх господарських товариств, окрім акціонерного, предметом застави виступають не речі (зокрема, цінні папери, що посвідчують права), а безпосередньо самі корпоративні права.

З однієї сторони, це змістовно уніфікує загальні механізми правового регулювання процедури застави корпоративних прав всіх господарських товариств, за винятком акціонерного товариства, і одночасно створює для них певну спільність як проблем цієї процедури забезпечення виконання зобов'язань, так і шляхів їх вирішення.

З іншої сторони, кожен вид господарських товариств має особливості правового становища, що впливає на зміст їх корпоративних прав та створює специфіку їх відступлення та обтяження. Зокрема, якщо товариства з обмеженою відповідальністю більшість дослідників у сфері корпоративного права відносить до групи підприємницьких товариств, створених шляхом об'єднання майна (тобто до корпорацій), то командитні та повні товариства переважно кваліфікуються як товариства – об'єднання осіб (персональні товариства) [1. – С. 160]. Зрозуміло, що в правовій реальності чисті, або ідеальні типи юридичних явищ не існують, це теоретичні абстракції, які дозволяють організувати процес пізнання права, правозастосування та правотворчості. Кожен із видів господарських товариств тою чи іншою мірою несе ознаки і товариства як об'єднання майна, і товариства як об'єднання осіб, і лише домінування ознак одного типу дозволяє провести відповідну кваліфікацію.

Вивчення процедури застави корпоративних прав не слід обмежувати лише питаннями про можливість обтяження цього об'єкту шляхом введення його у поле заставних правовідносин. Застава корпоративних прав повинна давати реальне забезпечення прав заставодержателя, чого можливо досягти лише через надійний правовий механізм реалізації предмету застави.

Звернемося до питання про те, якими юридичними ознаками повинне володіти право, щоб бути предметом застави згідно з чинним законодавством України. Вважається, що це відчужуваність та майновий характер (власне кажучи, і відповідний Розділ Y у Законі України «Про заставу» іменується як «Застава майнових прав»).

Відчужуваність (в термінології ст. 178 ЦК України - оборотоздатність) слід розуміти як правову можливість відступлення права від її суб'єкта іншій особі, тобто право не повинне носити особистого характеру, що унеможлиблює відособлення права від його суб'єкта – фізичної особи чи юридичної особи. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про заставу» предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом.

Майновий характер права полягає в тому, що його реалізація призводить до надходження у володіння, користування та розпорядження управненої сторони (кредитора у зобов'язальних правовідносинах) певного майна, яке слід розуміти згідно із ст. 190 ЦК України як річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (які визнаються неспоживною річчю та речовими правами). У науці цивільного права та господарського права ствердилася думка, що гроші є одним із видів майна, а тому грошові зобов'язання слід розуміти як майнові зобов'язання, відповідно, право, об'єктом якого є гроші, є одним із видів майнових прав.

Як зазначає Є.Суханов, застава майнових прав (вимог) є штучним розширенням ідеї застави стосовно до так званих безтілесних речей (*res incorporeales*). Вона близька за своєю правовою природою до договору цесії під відкладальною умовою. Реалізація права вимоги з публічних торгів у випадку

накладення стягнення на нього буде означати не що інше, як його примусову цесію [3, - С. 211].

Згідно зі ст. 23 Закону України «Про заставу» при заставі майнових прав реалізація предмета застави провадиться шляхом уступки заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права. Із цієї диспозиції слід зробити принаймні два важливих для наступного розгляду теми висновки:

- по-перше, механізм реалізації заставлених прав, встановлений чинним законодавством, відрізняється від загальних правил звернення стягнення на предмет застави, метою якого є одержання заставодержателем задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами шляхом продажу заставленого майна;

- по-друге, право, що заставляється, повинне володіти характеристиками, які зафіксовані, зокрема, у тих статтях законодавства, що регулюють заміну сторони у зобов'язанні шляхом відступлення права вимоги (ст.ст. 512 – 519 ЦК України). Наявність таких характеристик надає заставі майнового права реального значення, оскільки закладається механізм реалізації права застави, що принципово важливо для заставодержателя. Зокрема, заставлене майнове право повинне бути дійсним, конкретним та документально закріпленим.

Дійсність заставленого майнового права означає відсутність обставин, які або спричинили його актуальну недійсність у формі нікчемності, або ж можуть слугувати підставами для визнання права недійсним у судовому порядку в майбутньому.

Конкретність заставленого права означає наявність у нього тих істотних атрибутів, які дозволяють це право ідентифікувати як об'єкт цивільного та господарського обороту (ст. 177 ЦК України), як-от кредитор, боржник, підстава виникнення, зміст, ціна, строк виконання тощо. Заставлене право повинне бути ідентифіковане як у договорі застави (ст.ст. 12, 49 Закону України «Про заставу»), так і у договорі, рішенні суду чи іншому документі, який забезпечує реалізацію предмету застави (тобто відступлення заставленого права на ім'я заставодержателя).

Стосовно ознаки документальної закріпленості, то згідно із ст. 517 ЦК України первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторіві документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення. Таким чином, право, що відступається, повинне бути документально оформленим, оскільки у протилежному випадку унеможлиблюється виконання імперативного правового припису, який забезпечує техніку відступлення вимоги. Слід вказати на кореспонденцію інституту заміни сторони в зобов'язанні з інститутом правочину, зокрема, з вимогами про форму правочину. Адже згідно з положеннями ст. 206 ЦК України усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність. Зрозуміло, що існування права вимоги як елемента зобов'язання можливе лише в період між укладенням правочину та його виконанням, що виключає правомірне застосування усної форми вчинення правочину, право вимоги з якого заставляється.

Для того, щоб відповісти на питання про існування можливості корпоративних прав господарських товариств бути предметом застави, для початку визначимо їх місце в системі речових і зобов'язальних правовідносин, встановимо істотні правові характеристики та проведемо їх класифікацію.

Не викликає заперечень твердження про те, що суб'єктивні корпоративні права містять речові елементи. Зокрема, господарські товариства володіють правом власності на закріплене за ними майно (ст. 115 ЦК України), як внесене в статутний капітал, так і те, що створене в процесі господарської діяльності товариства чи яке надійшло з інших джерел. Майно господарського товариства як юридичної особи належить йому на праві приватної власності (ст. 325 ЦК України). З іншого боку, закон передбачає право власності акціонерів на належні їм акції. У ЦК України стосовно частки в статутному (складеному) капіталі господарських товариств використовується термінологія, характерна

для реалізації переходу речових прав (продаж частки, відчуження частки, купівля-продаж частки тощо).

Поряд з цим, є більш як достатні підстави кваліфікувати суб'єктивні корпоративні права як зобов'язальні, оскільки їх об'єктом виступають діяння, скеровані на виконання обов'язків зобов'язаними суб'єктами та реалізацію прав уповноваженими суб'єктами. Принагідно зауважимо, що в країнах континентальної системи права стосовно правової природи товариств існує юридична доктрина, відправним моментом якої є розуміння товариства як договірного об'єднання осіб. Відповідно, всі підприємницькі товариства одночасно визнаються як юридичною особою, так і договором.

В наш час набуває розвитку третя концепція, яка відстоює ту точку зору, що суб'єктивні корпоративні права повинні складати окрему групу прав, які не відносяться напряму та не ототожнюються з речовими або з класичними зобов'язальними правами [4. - С. 38-50].

Найбільш очевидні особливості суб'єктивних корпоративних прав, що не дозволяють їх прямо відносити як до речових, так і до традиційних зобов'язальних інститутів, та які одночасно створюють підстави для їх виділення у самостійну групу, є такими:

- для реалізації корпоративних прав часто характерною є умовність, оскільки можливість їх здійснення у цілому ряді випадків залежить від результатів діяльності господарського товариства. Наприклад, право учасника на дивіденди може бути реалізоване лише при умові прибутковості його підприємницької діяльності, яка підтверджується даними бухгалтерської звітності (винятком є лише дивідендні права власників привілейованих акцій в акціонерних товариствах, в інших видах господарських товариств такого привілею не існує). Чинним законодавством України встановлено, що в учасника господарського товариства право на дивіденди виникає тільки у випадку прийняття рішення про виплату дивідендів вищим органом - загальними зборами учасників. Враховуючи це, можна стверджувати, що в реалізації вказаного права є ознака умовності. Інший приклад - право на

ліквідаційну квоту, умовність реалізації якого є подвійною. З однієї сторони, в принципі невідомо, коли господарське товариство, створене на невизначений час, буде ліквідоване. З іншої сторони, не можна передбачити, чи залишиться взагалі хоча б якась майно після задоволення вимог кредиторів товариства, відповідно, чи буде реалізоване право учасника на ліквідаційну квоту;

- має місце опосередкованість корпоративних прав волею більшості або одностайною волею всіх учасників господарського товариства. В договірних зобов'язальних правовідносинах, як прийнято вважати, «горить вогонь автономії», а зв'язок між його учасниками заснований на їх вільному волевиявленні. І навпаки, для господарських товариств, які визначаються як товариства, створені шляхом об'єднання майна (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю), характерною рисою корпоративних відносин в цілому є домінування союзної волі, підпорядкування меншості більшості, визнання волею юридичної особи суми воель більшості її учасників. У повних товариствах та в командитних товариствах механізм формування волі юридичної особи є ще більш складним, оскільки для прийняття рішення вимагається одностайність всіх учасників. Як видно, тут договірний принцип координації волі сторін входить в суперечність із конструкцією юридичної особи як організації, в якій завжди відбуваються несумісні з договірною координацією процеси внутрішнього адміністрування, підпорядкування та субординації.

Таким чином, корпоративні права учасників господарських товариств не можуть бути адекватно інтерпретовані, а тому і врегульовані, через ті традиційні речові та зобов'язальні інститути, що ґрунтуються на вільному волевиявленні їх суб'єктів та розраховані на їх прями відносини. Це специфічна група суб'єктивних прав, їх зміст, виникнення, реалізація та припинення замикаються на юридичну особу – господарське товариство та залежать від її фактичної господарської діяльності, особливостей механізму управління та від специфіки його (господарського товариства) юридичного становища.

Звернемося до видів корпоративних прав учасників господарських товариств. Законодавець дає нам їх перелік у ст. 116 ЦК України, ч. 1 ст. 88 ГК України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», а для акціонерних товариств – в розділі У «Права та обов'язки акціонерів» Закону України «Про акціонерні товариства». На самому загальному рівні корпоративні права діляться на майнові та немайнові. Більш розгорнуто корпоративні права можливо прокласифікувати на майнові (право на дивіденди, право на ліквідаційну частку, право на відшкодування збитків внаслідок зміни розміру статутного капіталу), управлінські (право приймати участь в управлінні), інформаційні (право на одержання інформації про товариство) та права участі (право на заснування товариства, переважне право на придбання частки іншого учасника у випадку її оплатного відступлення, право на збереження частки у випадку збільшення розміру статутного (складеного) капіталу, право на часткове відступлення корпоративних прав, право на вихід з товариства шляхом повного відступлення корпоративних прав). Зауважимо, що правове регулювання набуття, реалізації та припинення прав участі відрізняється найбільш складним механізмом та деталізацією у законодавстві, що пояснюється конкуренцією та потребою узгодження інтересів учасників господарських товариств, їх інвесторів та самих господарських товариств як юридичних осіб.

Таким чином, виявляється наступне: з однієї сторони, корпоративні права наділені єдиною правовою сутністю, а з іншої - цілком очевидною є їх різноманітність. Відповідно, і дослідження проблеми застави корпоративних прав для того, щоб бути коректним, повинне бути співвіднесене із загальним (груповим) та особливим (видовим) рівнями структури цього правового інституту.

Спочатку звернемося до кожного окремого виду корпоративних прав. Очевидно, що окремим предметом застави в принципі не можуть бути ті корпоративні права, які не є майновими. Стосовно ж майнової групи корпоративних прав, то для того, щоб набути ознак оборотоздатності, дійсності,

конкретності та отримати відповідне документальне оформлення як придатного до застави активу, абстрактне та відносне по своїй природі корпоративне майнове право учасника, зафіксоване в установчому документі господарського товариства, повинне трансформуватися в право вимоги кредитора до боржника, тобто звільнитися від корпоративного навантаження та набути вигляду стандартного майнового права з відповідним йому обов'язком. Відбутися такого роду трансформація може лише як наслідок управлінської процедури, встановленої законодавством та установчим документом конкретного господарського товариства, оскільки, як було вказано вище, реалізація та припинення кожного корпоративного права замикається на господарське товариство як на юридичну особу та опосередковується нею. Наприклад, абстрактне та відносне суб'єктивне право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди) на підставі рішення вищого органу господарського товариства про розподіл прибутку трансформується в право вимоги учасника на одержання від товариства цілком конкретної дивідендної суми.

Як зазначає С. Нижник, немайнова (управлінська або організаційна) складова корпоративного права у випадку невиконання заставодавцем – власником корпоративних прав основного зобов'язання разом з майновою буде реалізована, проте вважається, що задоволення заставодержатель отримає саме з вартості корпоративного права (тобто з майнової її частини) [10, - С.190].

Тепер звернемося до питання застави корпоративних прав учасника господарського товариства в цілому, як єдиного пучка майнових та немайнових складових (не йдеться про заставу окремого немайнового права, що є правовим нонсенсом, чи про заставу окремого майнового права як вимоги). Першою точкою опори для аналізу такої можливості є положення ч. 1 ст. 100 ЦК України про те, що право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Дійсно, окремо право участі в господарському товаристві ніколи і нікому не відступається. Особа або набуває всіх корпоративних прав, вступивши в господарське товариство, або повністю

їх втрачає внаслідок виходу із товариства. Тому право участі в цьому сенсі є первинною основою всіх корпоративних прав, оскільки хронологічно майнові, управлінські та інформаційні корпоративні права існують у період між фактами реалізації права участі в господарському товаристві, тобто між заснуванням чи вступом особи у товариство та виходом учасника із нього. Саме через право участі встановлюється, зберігається та припиняється юридичний зв'язок між особою та господарським товариством, навіть терміни «участь» і «учасник» походять із єдиного кореня.

Другою змістовною точкою, яка не може залишитися поза межами розгляду теми цього дослідження, є поняття частки. Як вважає В.Кравчук, частка в статутному капіталі і корпоративні права – це однопорядкові явища. Одне не є можливим без іншого, і підставою виникнення корпоративних прав він визначає набуття частки в статутному капіталі. Частка в капіталі і корпоративні права співвідносяться між собою як причина і наслідок. Первинною є частка в статутному капіталі юридичної особи. Її розмір визначає обсяг належних особі корпоративних прав. Відчуження частки в статутному капіталі однозначно призводить до відчуження корпоративних прав, оскільки вони є невіддільними [2, - С. 9]. Поняття частки постійно використовується законодавцем при регламентуванні питань реалізації права особи на участь в господарському товаристві (наприклад, у ст. 127, пункти 3,7 ч. 2 ст. 137, ст.147 ЦК України). Не можна не помітити:

по-перше, речовий зміст того правового контексту, що застосовується у ЦК України та, відповідно, у Законі України «Про господарські товариства» до регламентації процедур передачі частки в статутному (складеному) капіталі господарського товариства або звернення стягнення на частку (наприклад, у ст. 57 Закону України «Про господарські товариства»);

по-друге, нове змістовне навантаження самого поняття частки, яке, попри звичного значення як кількісного виразу розміру вкладу учасника до статутного (складеного) капіталу господарського товариства, набуло нового юридичного значення: частка є інструментом та результатом реалізації права участі особи в

господарському товаристві. Особа, набуваючи частку, стає учасником господарського товариства; розмір частки визначає кількісну міру реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника; продаючи частку, особа позбавляється статусу учасника господарського товариства. І по-третє - це поняття знімає у своєму змісті різноманітність суб'єктивних корпоративних прав (а також обов'язків) учасника, перетворює їх в єдину юридичну сутність, якою можна оперувати як активом, тобто як оборотоздатним об'єктом, що має економічну (майнову) цінність.

Власне кажучи, і застава корпоративного права в цілому можлива лише як застава частки, оскільки згідно із правовим сценарієм застави його фіналом може бути перехід права участі разом з усіма іншими корпоративними правами та обов'язками (тобто частки) від заставодавця до заставодержателя. Однак чи до кінця обґрунтованою та надійною згідно із чинним зараз законодавством України є правова перспектива застави частки?

Цілком очевидно, що застава частки чинним законодавством України не врегульована, і саме звідси виникають бар'єри для її застосування. Визнавши частку відчужуваною, надавши їй здатності бути предметом договорів купівлі-продажу, міни, дарування тощо законодавець зупинився та не розвинув свій правовий підхід далі, не застосував його до суміжних правових інститутів, зокрема, до встановлення конкретних правових механізмів укладення та виконання договорів застави частки. Правила застави прав у 2008 році прав залишилися тими ж, що і у 1992 році на дату набуття чинності першою редакцією Закону України «Про заставу», тобто застава права обмежується лише заставою права вимоги у майновому зобов'язанні. Ця правова платформа породжує і відповідні песимістичні висновки науковців стосовно можливості застави корпоративних прав. Так, О.Кібенко вказує про ризик визнання договору застави корпоративних прав недійсним, оскільки заставлені права не мають майнового характеру (тобто порушуються положення ч. 1 ст. 576 ЦК України та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про заставу») [5, - С. 19].

У цьому зв'язку зауважимо таке. Корпоративне право в господарському товаристві в основі своїй є майновою величиною, оскільки використовується як правова форма інвестування майна, перетворення його у статутний чи у складений капітал. З точки зору бухгалтерського обліку корпоративне право як частка є майновою величиною, має грошовий вираз, іменується як фінансова інвестиція та відображається в рядках 040, 050 балансу (довгострокові фінансові інвестиції) або в рядку 220 балансу (короткострокові фінансові інвестиції). Законодавство передбачає оподаткування обороту корпоративних прав як для суб'єктів господарювання (п.7.6 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»), так і для фізичних осіб (п. 9.6 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб»).

Немайнові елементи корпоративних прав є важливими, однак похідними, оскільки вони повинні забезпечити учаснику-інвестору можливість ефективного нагляду за інвестицією, яку він передав у власність господарського товариства. Однак, як уявляється, хоча корпоративні права і виникають на майновій основі та мають майновий вираз, помилково розуміти частку тільки як майнове право, штучно підганяючи сценарій застави корпоративних прав під застарілі механізми чинного зараз законодавства про заставу і, тим самим, абсолютизувати майнову ознаку частки. Крім цього, не слід обмежувати правовий аналіз частки легальними дефініціями, які розчеплюють її розуміння до механічної сукупності майнових та немайнових складових елементів (ст. 167 ГК України, п. 1.8 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»).

На думку автора цієї статті, специфічна природа частки як сукупності майнових та немайнових прав корпоративного походження, а також як сукупності прав та обов'язків вимагає впровадження в законодавство України окремого інституту застави корпоративних прав, і до того, як це буде зроблене існуючі правила застави майнових прав до застави частки повинні застосовуватися лише по правилах аналогії закону.

Законодавство України, передбачаючи і забезпечуючи можливість обороту корпоративних прав у вигляді частки на підставі договорів прямого відступлення (купівлі-продажу частки), повинно одночасно допускати і передачу частки на підставі договорів її відступлення у порядку реалізації прав заставодержателя у забезпечувальних правовідносинах. Простіше кажучи: якщо корпоративні права (частка) можуть відступатися (відчужуватися), то вони повинні і заставлятися та обертатися у порядку реалізації права застави. На жаль, чинне законодавство України, як уже вказувалося вище, адекватно регулює лише заставу корпоративних прав акціонерів через заставу акцій, використовуючи для цього речові механізми. Стосовно ж застави корпоративних прав очевидними є прогалини у законодавстві, а також певні правові проблеми, які виростають із нерозуміння корпоративних прав як специфічної цілісності (частки). Однак висновок є лише одним: корпоративні права повинні і можуть бути предметом застави.

В Російській Федерації питання застави частки законодавцем в певній мірі врегульоване на рівні спеціального законодавства. У ст. 22 Федерального Закону «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від 8 лютого 1998 р. № 14-ФЗ прямо допускається такого роду договір. При цьому у вказаному законі розрізняється передача частки в заставу іншому учасникові товариства або третій особі. У першому випадку застава можлива без яких-небудь обмежень. Застава ж частки на користь третьої особи може бути заборонена статутом товариства. Якщо дане обмеження не закріплене в статуті, то вимагається згода товариства на заставу частки. Ця згода повинна бути виражена в рішенні загальних зборів, прийнятому більшістю голосів усіх учасників товариства, якщо статут не передбачає необхідності більшої кількості голосів. Як вважають деякі російські науковці, законодавець поступив непослідовно, допускаючи заставу частки на користь учасника товариства за іншими правилами на відміну від застави на користь третіх осіб. Реалізація заставленої частки повинна полягати у відчуженні її третім особам незалежно від того, чи договір застави укладений на користь учасника товариства з обмеженою відповідальністю, чи на користь сторонньої особи [9, - С. 190].

До речі, у Верховну Раду України подано законопроект, який передбачає доповнення Закону України «Про господарські товариства» новою статтею 53-1, де буде визначено порядок переходу та передачі в заставу частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [6. – С. 71-72].

Висновки. Виходячи із викладеного вище, існують достатні підстави зробити нижчевикладені висновки:

- частка є обігоспроможною, і правила її відчуження встановлені для всіх видів господарських товариств (зокрема, у ст. 127 ЦК України містяться правила передання учасником частки (її частини) у складеному капіталі повного товариства; у ч. 2 ст. 137 зафіксоване право вкладника командитного товариства передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство; у ст. 147 ЦК України врегульовані правила переходу частки (її частини) учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до іншої особи; відповідно до ч. 5 ст. 151 ЦК України до товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення ЦК України про товариство з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства і законом);

- частка існує у майновому виразі, оскільки має ціну придбання (для юридичних осіб вона кваліфікується як фінансова інвестиція та відображається в балансі). Більше того, вона може одержати об'єктивну зовнішню оцінку згідно із правилами, встановленими Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. N 2658-III та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами;

- дійсність частки ґрунтується на державній реєстрації господарського товариства та на закріпленні частки в його установчому документі;

- частка конкретизована номінальною вартістю, процентним виразом, описом господарського товариства, що володіє відповідним статутним (складеним) капіталом, в якому визначається часта учасника, існуванням та реквізитами самого учасника – юридичної особи чи фізичної особи;

- частка є документально закріпленою шляхом внесення відповідних відомостей до інформаційної системи Єдиного державного реєстру та шляхом її фіксації в установчому документі господарського товариства, в протоколах зборів учасників та у свідоцтві про участь в господарському товаристві.

Таким чином, корпоративні права як частка володіють, хай у специфічній формі, усіма істотними правовими ознаками, що дозволяють їм бути предметом застави. Однак чинне законодавство України до регулювання правовідносин застави корпоративних прав може бути застосоване лише у частині загальних положень про заставу. Спеціальні статті, що регулюють заставу майнових прав, до регулювання правовідносин застави частки можуть бути застосовані лише по правилах аналогії закону. Тому у зв'язку із прогалинами законодавства відповідні правові процедури повинні визначатися договором застави та супутніми йому договорами, виходячи із принципу свободи договору. Зокрема, у ст. 12 Закону України «Про заставу» вказується, що у договорі застави визначаються суть, розмір та строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, опис предмета застави, а також інші умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута угода. Диспозитивними є також ті статті Закону України «Про заставу», що визначають права та обов'язки сторін договору застави майнових прав (ст. 50 та ст.51). В якості загального правового дозволу на укладення договорів застави частки слід вказати на засадничі принципи ЦК України та ГК України, зокрема:

- у ст. 3 ЦК України свобода договору визначається однією із загальних засад цивільного законодавства;

- згідно з ч.2 ст. 6 ЦК України сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами;

- у ч. 7 ст. 179 ГК України законодавець вказує, що господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

- згідно з ч. 4 ст. 179 ГК України при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству.

Підводячи ризику викладеному вище, слід вказати, що обґрунтуванням правової можливості використовувати корпоративні права господарських товариств в якості предмета застави розгляд піднятої теми не вичерпується і не є завершеним. Адже відкритими залишаються питання практичної реалізації застави частки, зокрема:

- якою повинна бути процедура прийняття рішення про заставу частки із врахуванням необхідності реалізації прав учасників на переважне придбання частки, що заставляється і тому може бути відчужена?

- якими повинні бути зміст та форма договору застави частки?

- як забезпечити ефективну процедуру звернення стягнення та реалізацію заставленої частки?

- яку функцію відіграють у зверненні стягнення на заставлену частку суд, нотаріус та державна виконавча служби і чи можливо забезпечити процедуру звернення стягнення без залучення органів, що забезпечують примусове виконання обов'язків?

- чи мають місце особливості прийняття рішення про заставу частки, укладення та виконання відповідного договору застави, звернення стягнення та реалізації частки залежно від виду господарського товариства тощо.

Відповіді на ці та інші питання практики застосування застави корпоративних прав є предметом наступних публікацій автора цієї статті.

Література.

1. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2008. – 720 с.

2. Кравчук В. Застава корпоративних прав // Юридичний радник. - № 1(3). - 2005. – С. 9 – 18.

3. Гражданское право: В 2 т. Том II. Полутом 1: Учебник /Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство БЕК, - 2000. – 704 с.

4. Гуреев В.А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации. - М.: Волтерс Клувер, - 2007, - С. 38-50.

5. Кібенко О. Проблемні питання застави корпоративних прав // Юридичний радник. - № 1(3). – 2005. – С. 19.

6. Корніюк О. Господарські товариства: подолання правових колізій // Бухгалтерія. - № 12(791). - 2008. – С. 71-72.

7. Черноморец А. Залог корпоративных прав в ООО. О проблемах и рисках, связанных с залогом корпоративных прав как вида обеспечения обязательств // Юридическая практика. – 2009. - №17 (592). – С. 10-12.

8. Гонгало Б. М. Обеспечение исполнения обязательств. – М.: Спарк, - 1999. -152 с.

9. Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып. 4 / Под ред. Проф. М. И. Брагинского. - М.: Издательство НОРМА, - 2002. – 432 с.

10. Нижник С.В. Правове регулювання застави корпоративних прав // Часопис Хмельницького університету управління та права. – Університетські наукові записки. – 2006. - № 3-4. – С. 187-192.

Відомості про публікацію статті:

Січевлюк В.А. Теоретичні питання правового регулювання застави корпоративних прав господарських товариств - Правничий вісник /Університет економіки та права «КРОК». – К., 2008. – Вип. 3. - С. 157 – 170